

**«ТРУДОВИЙ ПРИНЦИП» ЯК МОДЕЛЬ
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА
ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ УНР**

**«LABOR PRINCIPLE» AS THE MODEL OF
NATIONAL-STATE CONSTRUCTION OF THE
DIRECTORY UNR**

ЛюбоVECь О. М.,

доктор історичних наук, (Київ, Україна),
e-mail: olena_lubovec@ukr.net

Liubovets O.,

Doctor of Historical Sciences, (Kyiv, Ukraine)
e-mail: olena_lubovec@ukr.net

Розглянуто трудовий принцип організації влади як одну з альтернативних моделей національно-державного будівництва доби Директорії УНР. Висвітлено перебіг міжпартійної боротьби в процесі пошуку Директорією ефективних методів і принципів державного управління. Охарактеризовано політичні партії, які відстоювали необхідність реалізації трудового принципу.

Ключові слова: Директорія УНР, трудовий принцип організації влади, національно-державне будівництво, Трудовий Конгрес України.

The labor principle of organization of power as one of the alternative models of national-state construction of the UNR Directory era is considered. The course of inter-party struggle in the process of searching the Directory of effective methods and principles of public administration is covered. Political parties have been characterized, which have argued for the need to implement the labor principle.

Keywords: UNR Directory, Labor Principle of Organization of Power, National-State Construction, Labor Congress of Ukraine.

Запорукою успіху національно-державного будівництва є розбудова адекватної суспільно-економічним умовам політичної системи та вибір відповідної форми організації влади. Створення авторитетних і ефективних органів державного управління є обов'язковою передумовою для реалізації політичним проводом своєї програми та стратегії перетворень, фундамент для розбудови держави. І навпаки, відсутність чітко організованого, сильного адміністративного апарату посилює анархічні та охлократичні тенденції в суспільстві, стає однією з причин втрати влади певною політичною силою.

Метою даної роботи є аналіз сутності трудового принципу організації влади, який запропонували та зробили спробу втілити в життя певні політичні сили доби Директорії УНР.

Прийшовши до влади в Україні після переможного антигетьманського повстання, Директорія мала запропонувати суспільству нову політичну програму подальшого розвитку, яка б забезпечила незалежність країни та ефективну діяльність державних структур. Однак, на противагу своїм попередникам – Центральній Раді та гетьману П. Скоропадського – Директорія

не мала чіткої програми державотворення. Її основні напрями окреслювалися вже в процесі безпосередньої практичної діяльності.

Політичні сили, які утворили Директорію, по-різному уявляли собі можливі моделі держави. Спочатку партійні та державні лідери розглядали тільки два принципи організації влади: парламентську демократію західного типу та радянську владу більшовицького зразка. На окреслення цих двох орієнтирів впливали як внутрішньо-, так і зовнішньополітичні чинники. З одного боку, перемога Антанти над країнами німецького альянсу в Першій світовій війні та початок інтервенції її військ на Півдні України. А з іншого – значне поліління і радянська мас та революційні події в деяких країнах Європи. Врешті-решт після довготривалого і детального обговорення на міжпартійних нарадах було вироблено власну модель – так званий трудовий принцип державного управління, за яким повинна була створитися така вертикаль влади: на місцях – губернські та повітові трудові ради, а в центрі – Конгрес трудового народу. Але остаточне розв'язання проблеми щодо організації влади в країні відкладалося до Трудового Конгресу, який і повинен був визначити основні державні органи, затвердити їхні повноваження та функції.

Конкретний політичний зміст трудового принципу державного управління розкривався в першому програмному документі Директорії – Декларації від 26 грудня 1918 р.: «право правління і порядкування краєм повинно належати тільки тим класам, які суть основою громадського життя, які творять матеріальні і духовні цінності ... Влада в Україні повинна належати лише класам працюючим – робітництву і селянству» [2, с. 87]. Водночас проголошувалася заборона земельній і промисловій буржуазії брати участь у державному управлінні. Зрозуміло, що наведені положення Декларації були спрямовані проти тих соціальних верств, на які спирався у своїй політиці гетьманат П. Скоропадського, та відбивали соціалістичну ідейну орієнтацію лідерів Директорії.

Провідники УНР були щиро переконані, що трудовий принцип як влада всього трудового народу, на противагу більшовицькій диктатурі пролетаріату, був більш адекватним тогочасній політичній ситуації. Їм здавалося, що була знайдена формула, яка могла задовольнити відразу кілька умов – позначити зв'язок Директорії з робітництвом і трудовим селянством; вибити ґрунт з-під більшовицької агітації; довести Антанти, що УНР формується не в більшовицьких формах. До того ж, на вибір таких форм державотворення впливала й особливість етносоціальної структури тогочасного українського суспільства, тобто соціально-класова «неповнота» українського народу і домінування в ньому селянства – єдиного класу, що мав виразно українське «обличчя» поряд із інонаціональним містом [12, с. 31-34]. Однак то було скоріше абстрактно-теоретичне розв'язання нагальних проблем. Насправді реалізація цього принципу виявилася важко здійсненою.

У день оголошення Декларації Директорія наказом затвердила свій перший уряд – Раду народних міністрів у складі 18 осіб, очолив його міністр закордонних справ, соціал-демократ В. Чехівський.

Політичний провід відновленої УНР практично з перших же днів своєї діяльності зіткнувся з серйозною правовою проблемою – відсутність чіткого визначення компетенції Директорії та уряду. Декларація від 26 грудня 1918 р. встановлювала правовий статус Директорії як «тимчасової верховної влади революційного часу». Водночас не були визначені її конкретні функції й повноваження. З того, що Директорія відміняла закони і постанови гетьманського уряду і повинна була розробити «Інструкцію» про вибори до Трудового Конгресу, випливала її законодавча функція. Водночас Директорія як верховна влада брала на себе й керівництво Радою народних міністрів, про утворення якої також сповіщала Декларація, тобто мала й виконавчі функції. Лише одне положення Декларації безпосередньо стосувалося правового статусу уряду – йому доручалося «негайне переведення в життя великих задач», окреслених цим документом [2, с. 89]. Зрозуміло, що така невизначеність неминує мала призвести до серйозних непорозумінь, насамперед, до надмірного втручання членів Директорії у вирішення оперативних питань внутрішньої та зовнішньої політики, фактичної підміни Директорією низки галузевих відомств.

5 січня 1919 р. на основі трудового принципу було видано закон про вибори до Трудового Конгресу України (ТКУ). Згідно з інструкцією про вибори до його складу обиралися громадяни від 21 року, незалежно від їх статі, віросповідання і національної належності. 593 мандати майбутнього українського передпарламенту розподілялися між губерніями та по куріях: 377 – від селян, 118 – від робітників, 33 – від трудової інтелігенції, 65 місць надавалося представникам Західної України. Інструкція передбачала не тільки нерівний розподіл мандатів між різними верствами суспільства, а й нерівний порядок обрання – селяни на повітових селянських з'їздах, а робітники і «трудова інтелігенція» – на губернських. Крім того, зважаючи на «визначні заслуги робітників залізниць і почт під час боротьби з гетьманщиною», передбачалося окреме представництво Всеукраїнського залізничного з'їзду (20) і Всеукраїнського поштового з'їзду (10). Таким чином, представництво від цих двох професійних груп практично дорівнювало представництву від усієї «трудової інтелігенції», не кажучи вже про досить абстрактне визначення, кого можна до неї віднести: «робітники на ниві народної освіти і служачі в народних кооперативах, земських та міських самоврядуваннях та інших установах державних, громадських і приватних» [10, с. 128].

Проведення виборів до ТКУ на основі трудового принципу фактично означало порушення невід'ємних конституційних прав людини, обмежувало (насамперед – з якісної точки зору) суспільно-політичну базу нової влади, її інтелектуальний потенціал. У цілому трудовий принцип відбивав насамперед політичну позицію есерів та лівих соціал-демократів. Більшість в УСДРП визначала його як диктатуру дрібної сільської буржуазії, вважала його прийняття тимчасовою тактичною поступкою з огляду на радикалізацію мас і виступала загалом за парламентаризм та демократію [4, 16 січня]. УПСФ, УПСС, УДХП наполягали на за-

гальному виборчому праві. У середовищі військових і, зокрема, Січових стрільців зріла ідея встановлення військової диктатури.

Засідання Трудового Конгресу розпочалися 23 січня. На цей форум прибуло приблизно до 400 депутатів, з них 36 – від західноукраїнських земель. Незважаючи на обмежене виборче право, ТКУ, порівняно з Центральною Радою, має більше підстав вважатися парламентом через те, що він формувався на основі результатів виборів і хай й неповноцінного, але територіального представництва. До того ж він уособлював соборну Україну, на ньому було урочисто проголошено Акт Злуки УНР і ЗУНР.

У центрі роботи Конгресу було обговорення подальших шляхів державотворення УНР. Під час дискусій висловлювалися різноманітні, часом полярні пропозиції – від передання всієї влади радам робітничих і селянських депутатів і негайного проголошення України «соціалістичною Республікою» до формування стандартного європейського парламенту. На останньому засіданні 28 січня 1919 р. було ухвалено «Закон про форму влади на Україні», який називали ще Тимчасовою конституцією УНР. Цим документом фактично вперше з моменту проголошення УНР ще в листопаді 1917 р. у формі закону, а не політико-правового акту, визначалися підвалини державного устрою. Крім того, на відміну від Конституції УНР 28 квітня 1918 р. він набрав чинності.

У законі висловлювалася повна довіра Директорії. З огляду на скрутне внутрішнє і зовнішнє становище республіки, Конгрес передавав Директорії право бути верховною владою республіки до наступної сесії ТКУ, а також право видавати закони, що підлягали затвердженню найближчою сесією Конгресу. Водночас терміни і періодичність скликання сесій ТКУ законом не визначалися, не пояснювалася різниця між «наступною» та «найближчою» сесіями. Згідно з законом виконавча влада належала уряду, який мав формуватися Директорією і звітувати перед нею у проміжках між сесіями ТКУ. Однак компетенція та повноваження уряду не були чітко окреслені. Так само як не зовсім зрозумілим був і статус Директорії: що означала «верховна влада» – тільки законодавчі функції чи і виконавчі також. Тобто, як і Декларація, цей закон не розв'язував проблеми розподілу влади між її різними гілками. Місцеві органи влади очолювали комісари уряду УНР, підконтрольні місцевим Трудовим радам селян і робітників [1, 8 лютого].

Директорія видала й «Закон про місцеві Конгреси і ради трудового народу», який передбачав таку структуру місцевих органів влади: повітові та губернські конгреси трудового народу, які скликалися за трудовим принципом і за системою пропорційних виборів; губернські та повітові організаційні комісії як постійні органи управління. Повітові конгреси формувалися з уповноважених від селянських сходів – по одному уповноваженому від села з населенням у 500-2000 мешканців та по 2 уповноважених від сіл із більшою чисельністю населення. Делегати конгресів від робітників конкретної місцевості отримували від 10 до 30 відсотків місць, представники трудової інтелігенції – від 10 до 20 відсотків, залежно від частки згаданих

верств серед населення місцевості. Губернські конгреси формувалися з представників від селянських сходів (по одному від волості) та представників інших соціальних груп залежно від їх частки серед населення. У компетенції місцевих конгресів та їх виконавчих органів була боротьба з контрреволюцією й анархією, політичний контроль над діями місцевої адміністрації та за дотриманням законності, висування кандидатур на посади у вищі органи влади, а також розслідування «зловживань агентів гетьманського уряду» [11, с. 3-5].

Таким чином, Директорія у внутрішній політиці почала реалізовувати трудовий принцип. Результатом запровадження цього принципу, який поєднував у собі елементи хоч і обмеженої, але демократії та більшовицький класовий підхід, стала парадоксальна ситуація, коли Антанта розглядала політику Директорії як більшовицьку, а більшовики – як буржуазну. Це спричинило вороже ставлення до Директорії обох сторін. Саме ці два зовнішньополітичні чинники були вирішальні на початку 1919 р. і обмежували реальну можливість української влади зосередитися на розв'язанні внутрішніх проблем.

Початкова орієнтація українського проводу на Антанту призвела до зміни вищих органів влади – виходу 9 лютого 1919 р. із складу Директорії В. Винниченка, який невдовзі виїхав за кордон, та відставки тодішнього прем'єра В. Чехівського, а за ним і всього уряду.

13 лютого 1919 р. своїм наказом Директорія затвердила новий склад Ради народних міністрів на чолі з С. Остапенком, основу якого становили представники УПСФ та УПСР. Політичний курс на порозуміння з Антантою змусив новий кабінет відмовитися від втілення трудового принципу. Зокрема, уряд відмовився опублікувати й увести в дію розроблений своїм попередником і затверджений Директорією закон про трудові ради, що мали бути організовані на місцях як тимчасові контрольні органи. Делегації від Селянської спілки і від українських есерів намагалися вплинути на Директорію (Ф. Швеця, А. Макаренка і П. Андрієвського), але цей закон так і не було офіційно опубліковано. Лише 6 березня 1919 р. його оприлюднила «незалежна демократична газета» – «Життя Поділля».

Така ситуація викликала незадоволення лівої опозиції. Представники УСДРП і УПСР передали Директорії доповідну записку з вимогою пошуку компромісу з радянською Росією та встановлення радянської форми правління, що стала вже фактом. Тоді ж свою декларацію передали Директорії й Січові стрільці. Відчуваючи неприхильне ставлення з боку селянства, не бажаючи протиставляти себе трудовому народові, стрільці заявили про підтримку радянської влади на місцях і про свою опозицію урядові, який виступає проти радянського й трудового принципів [6, т. 3, с. 117]. Але поставлена перед необхідністю вибору Директорія на державній нараді 14 березня 1919 р. так і не змогла виробити будь-яке чітке рішення: С. Петлюра відстоював трудовий принцип організації влади, С. Остапенко рішуче відкидав його.

Вирішальний вплив на перебіг подій справив успішний наступ радянських військ у жмеринсько-проскурівському напрямі. 18 березня 1919 р. Директорія виїхала з Проскурова, де вона востаннє зби-

ралася у повному складі. С. Петлюра й А. Макаренко опинилися у Рівному, П. Андрієвський – у Станіславо-ві. Фактично припинив своє існування й уряд, оскільки його члени перебували частково у Кам'янці-Подільському, Гусятині, Станіславо-ві, Рівному, Одесі. Таким чином, по суті, вищі владні установи розпалися, що паралізувало державне управління.

Параліч влади активізував знову ліву опозицію. 20–22 березня 1919 р. у Кам'янці-Подільському відбувся повітовий селянський конгрес. Під впливом есерів і соціал-демократів він ухвалив резолюцію «Про внутрішнє та міжнародне становище УНР», в якій так висловив своє ставлення до поточного моменту: «Україна єсть самостійною й незалежною Республікою, в якій вся влада належить об'єднаним Радам Робітничих і Селянських Депутатів по принципу пропорційності» [6, т. 4, с. 111].

Скориставшись повним безладдям, опозиція разом із делегатами з'їзду сформувала Комітет Охорони Республіки (КОР) «для тимчасового представництва центральної влади» УНР. Головою Комітету став В. Чехівський, відомий як прихильник курсу на мир із Радянською Росією. У відозві 22 березня 1919 р. Комітет оголосив себе «тимчасовим представником центральної влади Республіки», метою якого було подолання дезорганізації державного апарату. Комітет не обмежився заявами: він призначив комісарів до всіх міністерств, зупинив панічну евакуацію, намагався навести порядок у військах. 28 березня 1919 р. у зв'язку зі стабілізацією обстановки на фронті й налагодженням зв'язку між різними ланками влади Комітет припинив своє існування.

Виступ Комітету спричинив різке «полівіння» тодішнього політичного курсу. 4 квітня 1919 р. у Рівному, що на деякий час став державним центром УНР, відбулася спільна нарада представників УСДРП та УПСР з приводу утворення соціалістичного уряду [3, т. 1, с. 159]. 9 квітня після інтенсивних дебатів було затверджено новий кабінет міністрів на чолі з Б. Мартосом, який оприлюднив 12 квітня свою Декларацію. У документі наголошувалося на соціалістичному характері уряду й підкреслювалося, що у внутрішній політиці він буде прагнути до запровадження трудового принципу [4, 15 квітня].

Однак реальних можливостей щось змінити на краще новий уряд не мав. До господарської руїни, загального хаосу додавалася руйнівна сила отаманщини. На місцевому рівні реальна влада перебувала в руках різних отаманів, які лише номінально визнавали зверхність Головного Отамана.

У річницю встановлення гетьманства – 29 квітня 1919 р. командував південно-західного фронту В. Оскілко підняв заколот. Вважається, що цю акцію «благословили» члени Директорії П. Андрієвський і Є. Петрушевич, які не визнавали нового уряду. В грамотах, що їх оприлюднив В. Оскілко, обіцялося утворити тверду владу, лад і порядок, відновити порушені класові відносини і право приватної власності. На противагу «радянському принципу» пропонувалося «обрати негайно голову Директорії з правами тимчасового президента республіки» і «при першій змозі скликати народне представництво з правами установчих зборів»

[3, т. 1, с. 156]. Таким чином, протягом одного місяця сталися дві події, які наочно продемонстрували наявність глибокого розколу в підходах українських політичних сил до вибору моделі державного будівництва. За існування такого розколу можливість реального державотворення була досить проблематичною.

Заколот за два дні був придушений. Але, незважаючи на короткочасність свого існування, він мав фатальні наслідки – остаточно зліквідував український фронт і призвів до цілковитої втрати урядом території Наддніпрянської України.

17 травня 1919 р. уряд Б. Мартоса виїхав до Галичини. Вся Наддніпрянська Україна опинилася під контролем радянського уряду Х. Раковського. Однак дуже скоро невідповідна місцевим умовам політика радянської влади викликала повстання селянства. Ще у квітні представники трьох соціалістичних партій – УСДРП, УСДРП(незал.) і УПСР – підписали між собою договір про спільну боротьбу проти радянської влади [7]. У цих умовах уряд Б. Мартоса поставив собі за мету взяти під контроль повстанський рух, розпочавши переговори з його керівництвом. Переговорам сприяв й успішний наступ Української армії, якій вдалося прорвати більшовицький фронт і значно просунути на схід, захопивши 3-4 червня 1919 р. Кам'янець-Подільський.

9 червня 1919 р. уряд підписав Чорноострівську угоду, згідно з якою негайно мусили бути здійснені Рівненські умови між двома урядовими партіями з додатками про організацію органів місцевої влади за трудовим принципом. На основі Чорноостровних домовленостей Рада народних міністрів ухвалила постанову про утворення на місцях народних рад – органів з широкими політичними та адміністративно-господарськими повноваженнями, що мали обиратися за трудовим принципом. Тобто, з назви рад зникло визначення «трудові» і з'явилася нова назва – «народні». Для вироблення відповідного законопроекту щодо організації народних рад була утворена спеціальна урядова комісія [6, т. 4, с. 138].

Однак вплив на політику Директорії справляли не тільки «радянськості» тенденції й спроби дійти порозуміння з повстанцями. Не менш важливим чинником була й опозиційна діяльність так званих правих політичних сил – самостійників-соціалістів, соціалістів-федералістів, народних республіканців, хліборобів-демократів, а також галицького політичного проводу. Забезпечення керівних позицій в УНР вимагало від соціалістів уникати конфронтації з цими колами, бо вони мали певний вплив в армії. 9 червня 1919 р. у Проскурів праві радикали зробили спробу державного перевороту. На цей раз на чолі заколоту став отаман П. Болбочан. Планувалося заарештувати С. Петлюру і РНМ, захопити владу і створити власний уряд. Але виступ П. Болбочана не вдався.

Наприкінці червня 1919 р. з'явився ще один напрям протистояння уряду. У цей час до Кам'янца прибули обрані Трудовим Конгресом члени Президії та комісій, що мали значні контрольні функції. Незважаючи на постанову РНМ від 10 червня 1919 р. про недоцільність скликання Трудового Конгресу в найближчий час, вони розгорнули активну діяльність. На 6 липня

рішенням зборів Президії Трудового Конгресу було призначено нараду з РНМ, щоб заслухати звіт уряду і голів комісій про виконану роботу [5, 29 червня].

Уряд з цього приводу зайняв подвійну позицію. З одного боку – була дана вказівка міністрам підготувати звіти про свою діяльність і перспективи подальшої праці. А з іншого – пропозицію міністра праці О. Безпалка про необхідність встановлення взаємодії між урядом і членами комісій Трудового Конгресу навіть не розглянули на засіданні РНМ [8]. Більш того, 2 липня, на засіданні ЦК урядових партій та міністерств було ухвалено вжити заходів щодо саморозпуску решток комісій Трудового Конгресу. Але нарада членів Трудового Конгресу все ж таки відбулася 6–11 липня. У її роботі взяло участь близько 50 депутатів, а також член Директорії Ф. Швець, голова уряду Б. Мартос, більшість міністрів. У центрі обговорення стояли питання політичного становища УНР, її оборони, а також налагодження державного апарату [6, т. 4, с. 147].

Однак ані Директорія, ані уряд не були зацікавлені у постійній роботі інституції Трудового Конгресу як законодавчих, контролюючих органів. До того ж, серед членів комісій було немало депутатів опозиційно налаштованих до урядової політики. З огляду на це 11 липня на спільному засіданні фракцій УСДРП і УПСР на нараді Трудового Конгресу була ухвалена резолюція, в якій пропонувалося закінчити нараду, припинити роботу комісій, а документи і кошти Президії передати державним установам. Опозиція виступила з проектом контррезолюції, де містилися вимоги реконструкції уряду із залученням до його роботи представників від усіх демократичних кіл; передбачалися реформи самоврядування на основі загального виборчого права; пропонувалися тісніші контакти уряду з комісіями Трудового Конгресу. Після оголошення проектів обох резолюцій виникла широка дискусія, наприкінці якої Голова Президії С. Вітик став на бік фракцій УСДРП і УПСР. Він проголосив, що нарада не має права виносити жодних резолюцій, і закрив збори [5, 20 липня].

12 липня 1919 р. на засіданні Президії Трудового Конгресу поведінка С. Вітика була засуджена і вирішено продовжити діяльність комісій, які перейшли в опозицію до уряду. Парадоксальним було те, що ці структури Трудового Конгресу, який був обраний за класовою ознакою, активно виступали за загальне виборче право і парламентаризм, тобто фактично за перечення самих себе, підривали свою легітимність. Також Президія наполягала на тому, що до обрання всеукраїнського парламенту уряд «повинен спиратися в своїй праці на Трудовий Конгрес України, як тимчасове парламентське тіло» [9]. Але Директорія та уряд не скликали ані Трудовий Конгрес, ані інший парламентський представницький орган.

Політичні сили, які виступали проти трудового принципу організації влади, об'єдналася в Український Національно-Державний Союз (УНДС), установчі збори якого пройшли 15 липня 1919 р. УНДС оголосив себе наступником колишнього Національного Союзу і, з незначними змінами, прийняв його статут. До складу союзу увійшли соціалісти-федералісти, соціалісти-самостійники, хлібороби-демократи, на-

родні республіканці та селянські соціалісти. Своїм основним завданням новостворений союз вбачав утворення міцної самостійної демократичної Української держави; боротьбу за демократичний виборчий закон і законну владу, відповідальну перед парламентом; захист прав українського народу на міжнародній арені, а також сприяння створенню сильної української армії [5, 7 серпня]. Для реалізації цих завдань члени союзу планували здійснювати постійний тиск на Директорію та соціалістичний уряд.

З середини липня 1919 р. цей тиск «справа» посилювався у зв'язку з переходом на Наддніпрянщину Української Галицької армії та галицького проводу. З цього моменту галицькі правлячі кола на чолі з Є. Петрушевичем стали своєрідною ударною силою впливу на політику соціалістичного уряду.

У результаті правляча УСДРП поступово почала здійснювати поворот у державній політиці у бік демократичних орієнтацій. Зокрема, була серйозно пригальмована реалізація ідеї організації на місцях народних рад за трудовим принципом: відкладалася передача уже виробленого в середині липня партійною комісією законопроектів до більш широкій за своїм складом урядової комісії. А 6 серпня 1919 р., соціал-демократи поставили есерам ультиматум, який передбачав визнання урядом принципу широкої демократії, що мав бути покладений в основу державної діяльності коаліційного кабінету. Відповідно, за демократичним принципом, мали вибиратися центральний представницький орган і народні ради на місцях [6, т. 4, с. 154]. Незважаючи на те, що есери спочатку негативно поставилися до умов ультиматуму ЦК УСДРП, 12 серпня 1919 р. вони все ж таки змушені були погодитися на пропозиції соціал-демократів.

12 серпня 1919 р. Рада народних міністрів ухвалила Декларацію, в якій йшлося про подальший напрям політики УНР. Ця Декларація стала документом, що символізував поворотний пункт у державному будівництві УНР на основі європейської парламентської моделі. Фактично це означало відмову від трудового принципу організації влади. У цьому документі уряд заявив, що готує проект закону про вибори в парламент із правами Установчих зборів і про реформування органів місцевого управління на основі всенародного виборчого права. [5, 16 серпня]. Положення Декларації підтверджувалися зверненням 14 серпня 1919 р. голови Директорії С. Петлюри до голови РНМ Б. Мартоса [1, 19 серпня].

Отже, трудовий принцип державного управління став своєрідним третім шляхом вітчизняного державотворення доби Директорії УНР. Його підтримували не всі українські партії – помірковані та консервативні партії залишилися на загальнодемократичних позиціях, відстоюючи ідеї загального виборчого права та парламентаризму. Наявність цих різновекторних орієнтирів не давала можливості Директорії виробити чітку державницьку стратегію, бо, опинившись між лівими та правими, протягом всього часу свого існування вона намагалася визначитися, що варто покласти в основу державного будівництва – трудовий принцип чи загальне виборче право. Залежно від того, які політичні сили формували урядовий курс

на певному етапі залежало й визнання пріоритетності того чи іншого принципу державного управління. Однак, проголошення нею того чи іншого принципу слід розглядати лише як декларацію намірів, оскільки жоден із них внаслідок воєнно-політичних обставин так і не був втілений в життя.

Список використаних джерел

1. Вісник УНР. – 1919.
2. Історія України: Хрестоматія: Ч. 2, 1996, К.: ІЗМН, 372 с.
3. Мазепа І., 1941. Україна в огні й бурі революції: В 3-х т. Прага.
4. Робітничка газета. – 1919.
5. Трудовий шлях. – 1919.
6. Христюк П., 1921. Замітки і матеріали до історії Української революції: В 4-х т., Прага.
7. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі ЦДАВО України. – Ф. 4657. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1.
8. ЦДАВО України. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 41.
9. ЦДАВО України. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 16. – Арк. 429зв.
10. Шаповал М., 1928. Велика революція і українська визвольна програма. Прага: Видавництво «Вільна спілка», 335 с.
11. Шаповал М., 1928. Занепад УНР. Прага: Видавництво «Вільна спілка», 42 с.
12. Шаповал М., 1994. Соціологія українського відродження. К.: Україна, 45 с.

References

1. Visnik UNR. - 1919.
2. Istoriya Ukraini: Hrestomatiya: CH. 2, 1996, K.: IZMN, 372 s.
3. Mazepe I., 1941. Ukraina v ogni y buri revolyucii: V 3-h t. Praga.
4. Robitnichka gazeta. - 1919.
5. Trudoviy shlyah. - 1919.
6. Hristyuk P., 1921. Zamitki i materialy do istorii Ukrain's'koї revolyucii: V 4-h t., Praga.
7. Central'nyy derjavniy arhiv visch'ih organiv vladi Ukraini (dali CDAVO Ukraini. - F. 4657. - Op. 1. - Spr. 1. - Ark. 1.
8. CDAVO Ukraini. - F. 1065. - Op. 1. - Spr. 6. - Ark. 41.
9. CDAVO Ukraini. - F. 1092. - Op. 2. - Spr. 16. - Ark. 429zv.
10. SHapoval M., 1928. Velika revolyuciya i ukrains'ka vizvol'na programa. Praga: Vidavnictvo «Vil'na spilka», 335 s.
11. SHapoval M., 1928. Zaneпад UNR. Praga: Vidavnictvo «Vil'na spilka», 42 s.
12. SHapoval M., 1994. Sociologiya ukrains'kogo viodrojdennya. K.: Ukraina, 45 s.